ARTIKULYATSIYA APPARATI VA DIKSIYA KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH TEXNIKASI

Xusnuddinova Zulayxo Xamidullayevna
Maxsus pedagogika kafedrasi o‘qituvchisi p.f.f.d; CHDPU, Chirchiq, O‘zbekiston
+998931055485 xusnuddinovazulayxo@gmail.com
Meliqoziyeva Dilnoza Manzirboyeva Zaxro
Madiyorova Jasmina Murodova Dilfuz.
Talaba, CHDPU, Pedagogika fakulteti, Chirchiq, O‘zbekiston
dilnozameliqoziyeva54@gmail.com
zaxromanzirboyeva@gmail.com
suyunovajasmina161@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur mavzuda artikulyatsiya apparati faoliyati hamda nutqning aniq va ravon talaffuzini ta’minlovchi diksiya ko‘nikmalarini rivojlantirish usullari yoritiladi. Artikulyatsiya apparatiga til, lablar, tishlar, tanglay va ovoz paychalari kabi nutq organlari kiradi va ular nutq tovushlarini to‘g‘ri shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Maqolada ushbu organlarning faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan mashqlar, nafasni to‘g‘ri boshqarish, nutq apparatini rivojlantirish texnikalari hamda aniq talaffuzni shakllantirish usullari ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar. artikulyatsiya apparati, diksiya, nutq texnikasi, talaffuz, nutq organlari, nafas mashqlari, nutq madaniyati, tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish

Аннотация. В данной теме рассматриваются особенности работы артикуляционного аппарата и методы развития дикционных навыков, обеспечивающих чёткое и правильное произношение речи. Артикуляционный аппарат включает такие органы речи, как язык, губы, зубы, нёбо и голосовые связки, которые играют важную роль в формировании речевых звуков. В работе анализируются упражнения, направленные на развитие органов речи, техники правильного дыхания и методы совершенствования чёткости произношения.

Ключевые слова. артикуляционный аппарат, дикция, техника речи, произношение, органы речи, дыхательные упражнения, культура речи, правильное произношение звуков

Annotation. This topic examines the functioning of the articulatory apparatus and techniques for developing diction skills that ensure clear and accurate speech pronunciation. The articulatory apparatus includes speech organs such as the tongue, lips, teeth, palate, and vocal cords, which play an essential role in the formation of speech sounds. The article analyzes exercises aimed at developing speech organs, techniques for proper breathing control, and methods for improving pronunciation clarity.

Keywords. articulatory apparatus, diction, speech technique, pronunciation, speech organs, breathing exercises, speech culture, correct sound articulation

Kirish

Artikulyatsiya apparati inson nutqining shakllanishida asosiy fiziologik mexanizmlardan biri hisoblanadi. Nutq tovushlari artikulyatsiya apparati organlarining o‘zaro muvofiqlashgan harakati natijasida yuzaga keladi. Artikulyatsiya apparati tarkibiga til, lablar, tishlar, qattiq va yumshoq tanglay, pastki jag‘ hamda ovoz paychalari kiradi. Ushbu organlarning har biri nutq tovushlarini hosil qilish jarayonida muhim vazifani bajaradi. Masalan, til tovushlarning asosiy shakllanishida ishtirok etadi, lablar esa unli va undosh tovushlarning talaffuzida muhim rol o‘ynaydi.

Shu sababli artikulyatsiya apparatining to‘g‘ri ishlashi nutqning aniq va ravon bo‘lishini ta’minlaydi.nutq texnikasining muhim tarkibiy qismi hisoblangan diksiya esa tovushlarni aniq, to‘g‘ri va ravon talaffuz qilish qobiliyatini anglatadi. Diksiya nutq madaniyatining muhim ko‘rsatkichlaridan biri bo‘lib, u kommunikativ jarayonning samaradorligini oshiradi. To‘g‘ri rivojlangan diksiya nutqni tushunarli, ifodali va ta’sirchan qiladi[1]. Aksincha, artikulyatsiya apparati yetarli darajada rivojlanmagan yoki noto‘g‘ri ishlagan holatlarda tovushlarning buzilishi, noaniq talaffuz yoki nutqning tushunarsiz bo‘lishi kuzatilishi mumkin. Shu sababli nutq faoliyati bilan bog‘liq kasblarda artikulyatsiya apparati va diksiya ko‘nikmalarini rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar

Artikulyatsiya apparatini rivojlantirish jarayoni maxsus mashqlar yordamida amalga oshiriladi. Ushbu mashqlar nutq organlarining harakatchanligini oshirish, ularning moslashuvchanligini rivojlantirish va nutq tovushlarini to‘g‘ri shakllantirishga xizmat qiladi. Masalan, til va lab mushaklarini mustahkamlashga qaratilgan mashqlar artikulyatsiya aniqligini oshirishga yordam beradi. Bundan tashqari, nafas olish texnikasini rivojlantirish ham nutq jarayonida muhim rol o‘ynaydi. To‘g‘ri nafas olish nutqning barqarorligini ta’minlaydi, ovozning kuchi va ravonligini oshiradi hamda nutq davomida to‘g‘ri intonatsiyani saqlash imkonini beradi.diksiya ko‘nikmalarini rivojlantirishda fonetik mashqlar, tez aytishlar, matnlarni ovoz chiqarib o‘qish hamda nutq apparatini faollashtiruvchi artikulyatsion mashqlar samarali hisoblanadi. Bunday mashqlar nutq apparatining faoliyatini takomillashtiradi, tovushlarning aniq talaffuz qilinishini ta’minlaydi va nutq ravonligini oshiradi. Shuningdek, muntazam mashg‘ulotlar nutq jarayonida yuzaga keladigan fonetik xatolarni kamaytirishga yordam beradi[2].

Natijalar

Psixologik va pedagogik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, artikulyatsiya apparati hamda diksiya ko‘nikmalarini rivojlantirish insonning nutqiy kompetensiyasini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Nutq organlarining (til, lab, jag‘, yumshoq tanglay) faol va muvofiqlashtirilgan harakati tovushlarning aniq talaffuz qilinishini ta’minlaydi, bu esa muloqot samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Tadqiqotlar shuni ham tasdiqlaydiki, muntazam ravishda olib borilgan artikulyatsion mashqlar nafaqat fonetik jihatdan to‘g‘ri nutqni shakllantiradi, balki nutq tezligi, ohangdorligi va ifodaliligini ham yaxshilaydi. Ayniqsa pedagogika, jurnalistika, sahna san’ati va tiflosharhlash kabi sohalarda aniq, ravon va ifodali nutq muhim kasbiy talab hisoblanadi. Ushbu yo‘nalishlarda faoliyat yurituvchi mutaxassislar uchun nutqning tushunarli bo‘lishi, tinglovchi yoki auditoriyaga ta’sir o‘tkaza olish qobiliyati bilan bevosita bog‘liqdir. Masalan, pedagog uchun o‘quv materialini ravon va aniq yetkazish o‘quvchilarning bilimni qabul qilish darajasini oshirsa, jurnalist uchun to‘g‘ri talaffuz va ohang axborotning ishonchliligini mustahkamlaydi. Sahna san’atida esa nutqning ifodaliligi obraz yaratishda asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Tiflosharhlashda esa nutqning aniqligi va tempining mosligi ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan shaxslar uchun axborotni to‘liq qabul qilish imkonini yaratadi.

Artikulyatsion va diksiya mashqlarini tizimli ravishda qo‘llash nutqdagi kamchiliklarni (tovush tushirib qoldirish, noto‘g‘ri talaffuz, so‘zlarni noaniq aytish) bartaraf etishda samarali hisoblanadi. Bunday mashqlar nafaqat nutq madaniyatini rivojlantiradi, balki shaxsning o‘ziga bo‘lgan ishonchini ham oshiradi, chunki ravon nutq ijtimoiy muloqotda erkinlikni ta’minlaydi. Nutq

[1] Ergashev N.A. Inklyuziv ta’lim asoslari. – Toshkent: Fan, 2021.
[2] Mo‘minova L.R. maxsus pedagogika asoslari. – toshkent: fan va texnologiya, 2018.

texnikasini rivojlantirishga qaratilgan mashqlarni ta'lim jarayoniga tizimli ravishda kiritish zarur. Bunda mashg'ulotlarning bosqichma-bosqich tashkil etilishi, individual yondashuv asosida olib borilishi hamda amaliy mashqlar bilan boyitilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interaktiv usullardan foydalanish ushbu jarayon samaradorligini yanada oshiradi.

Muhokama

Artikulyatsiya apparati va diksiya ko'nikmalarini rivojlantirish nutq madaniyatini shakllantirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Artikulyatsiya organlarining (til, lab, jag' va tanglay) to'g'ri va muvofiqlashtirilgan faoliyati natijasida tovushlar aniq, tushunarli va ravon talaffuz qilinadi. Bu esa nutqning nafaqat texnik jihatdan to'g'ri bo'lishini, balki uning estetik va kommunikativ sifatlarini ham oshiradi. Nutq texnikasining rivojlanishi bilan bir qatorda intonatsiya, urg'u, pauza va temp kabi prosodik vositalarning to'g'ri qo'llanishi nutqning ifodaliligini yanada kuchaytiradi.

Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, nutqdagi aniqlik va ravonlik insonning umumiy kommunikativ kompetensiyasi bilan bevosita bog'liq bo'lib, bu ko'nikmalarni shakllantirish uzluksiz va tizimli mashqlarni talab etadi. Ayniqsa, boshlang'ich bosqichlarda artikulyatsion mashqlarni to'g'ri tashkil etish keyingi nutq rivoji uchun mustahkam poydevor yaratadi. Shu bilan birga, har bir shaxsning individual xususiyatlarini (nutq tezligi, ovoz tembri, talaffuzdagi muammolar) hisobga olish muhim bo'lib, differensial yondashuvni qo'llash yuqori samaradorlikka olib keladi.

Nutq faoliyati bilan bog'liq mutaxassislarni tayyorlash jarayonida artikulyatsiya apparati va diksiya mashqlariga alohida e'tibor qaratish zarur. Pedagoglar, jurnalistlar, aktyorlar, boshlovchilar hamda tiflosharhlovchilar uchun nutqning aniqligi va ifodaliligi kasbiy mahoratning ajralmas qismi hisoblanadi. Shu sababli o'quv jarayoniga maxsus mashqlar majmuasini kiritish, masalan, tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish, tez aytishlar (skorogovorkalar), nafas olish va ovoz ustida ishlash mashqlarini tizimli ravishda tashkil etish muhimdir. Bundan tashqari, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash, jumladan, audio va video materiallar, interaktiv dasturlar hamda nutqni tahlil qilish vositalari orqali mashg'ulotlarni yanada samarali tashkil etish mumkin. Amaliy mashg'ulotlar bilan bir qatorda nazariy bilimlarni ham mustahkamlash, talabalarda nutq jarayoniga ongli yondashuvni shakllantiradi. Artikulyatsiya apparati va diksiya ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan tizimli va ilmiy asoslangan yondashuv nutq madaniyatini yuksaltirishda, shuningdek, mutaxassislarning kasbiy kompetensiyasini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Nutq jarayoni insonning ijtimoiy faoliyatida asosiy kommunikativ vosita bo'lib, uning aniqligi, ravonligi va tushunarliligi ko'p jihatdan artikulyatsiya apparati organlarining to'g'ri va muvofiqlashgan faoliyatiga bog'liqdir. Til, lablar, tishlar, tanglay va ovoz paychalari kabi nutq organlarining faol ishlashi nutq tovushlarining aniq shakllanishini ta'minlaydi. Shu sababli ushbu organlarning harakatchanligini oshirish va ularning funksional imkoniyatlarini rivojlantirish nutq sifatini yaxshilashda muhim ahamiyat kasb etadi.diksiya ko'nikmalarining rivojlanishi esa nutqning aniq, ravon va ifodali bo'lishini ta'minlaydi. To'g'ri rivojlangan diksiya tinglovchiga axborotni tez va aniq qabul qilish imkonini beradi hamda nutqning kommunikativ samaradorligini oshiradi. Ayniqsa pedagogika, sahna san'ati, jurnalistika, ommaviy axborot vositalari va tiflosharhlash kabi sohalarda faoliyat yurituvchi mutaxassislar uchun diksiya ko'nikmalarining rivojlangan bo'lishi

kasbiy mahoratning muhim ko‘rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Chunki bunday sohalarda nutq orqali axborot yetkazish asosiy faoliyat vositasi bo‘lib xizmat qiladi.

Artikulyatsiya apparatini rivojlantirishga qaratilgan maxsus mashqlar, nafas olish texnikalari, fonetik mashqlar va tez aytishlardan foydalanish nutq apparati faoliyatini takomillashtirishda samarali vosita hisoblanadi. Muntazam ravishda bajariladigan artikulyatsion mashqlar nutq organlarining moslashuvchanligini oshiradi, tovushlarning aniq talaffuz qilinishiga yordam beradi va nutq jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan fonetik xatolarni kamaytiradi. Shu bilan birga, nutq texnikasini rivojlantirish insonning umumiy nutq madaniyatini shakllantirishga, uning fikrini aniq va mantiqiy tarzda ifodalashiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Po‘latova P.M. maxsus pedagogika. – toshkent: o‘qituvchi, 2014.
2. Mo‘minova L.R. maxsus pedagogika asoslari. – toshkent: fan va texnologiya, 2018.
3. Sheremet M.K. tiflopedagogika. – moskva: akademiya, 2008.
4. Vygotskiy L.S. defektologiya asoslari. – moskva: prosveshcheniye, 1983.
5. Snyder j. The visual made verbal: a comprehensive training manual for audio describers. – new york: american council of the blind, 2014.
6. Lebedeva L.V. Maxsus pedagogika va psixologiya. – Moskva: Vlados, 2010.
7. Ergashev N.A. Inklyuziv ta’lim asoslari. – Toshkent: Fan, 2021.
8. Bruce V., Green P. Visual Perception: Physiology, Psychology, and Ecology. – London: Psychology Press, 2015.

9. References

10. Polatova P.M. Special Pedagogy. – Tashkent: O‘qituvchi, 2014.
11. Mo‘minova L.R. Fundamentals of Special Pedagogy. – Tashkent: Fan and Technology, 2018.
12. Sheremet M.K. Tiflopedagogy. – Moscow: Akademiya, 2008.
13. Vygotsky L.S. Fundamentals of Defectology. – Moscow: Prosveshcheniye, 1983.
14. Snyder J. The Visual Made Verbal: A Comprehensive Training Manual for Audio Describers. – New York: American Council of the Blind, 2014.
15. Lebedeva L.V. Special Pedagogy and Psychology. – Moscow: Vlados, 2010.
16. Ergashev N.A. Fundamentals of Inclusive Education. – Tashkent: Fan, 2021.
17. Bruce V., Green P. Visual Perception: Physiology, Psychology, and Ecology. – London: Psychology Press, 2015.